

Rola negacji w rozumieniu tekstu oraz powstawaniu i tłumieniu stereotypowych asocjacji¹

Julia Otto*

Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa

Grzegorz Sędek

Interdyscyplinarne Centrum Stosowanych Badań Poznawczych, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, Warszawa

THE ROLE OF NEGATION IN TEXT COMPREHENSION AND IN ACTIVATION AND SUPPRESSION OF STEREOTYPIC ASSOCIATIONS

The main aim of this article is to review the role of negation in text comprehension and the effects of training in negating stereotype associations concerning stereotype activation and suppression. In the first part of the paper various experimental methods and findings concerning the issue of coding and processing of negated sentences are reviewed. The second part of the article discusses the possibility of reducing automatic stereotype activation when placing it in a context of negation operator. Moreover, it also presents the paradoxical effects of training in the negation of stereotypic associations.

*„Nie, nie, nie Nie to nie
Mówię nie gdy myślę nie Czemu więc
Czytasz nie Jakby nie było tak”
Kasia Nosowska „Sic”*

WPROWADZENIE DO TEMATYKI NEGACJI

Zacytowane powyżej słowa piosenki Kasi Nosowskiej doskonale odzwierciedlają skomplikowaną problematykę negacji, a ściślej mówiąc, ukryte jest w nich nurtujące pytanie o to, co rozumiemy poprzez pojęcie zaprzeczenia. Czy faktycznie jest tak, że kiedy myślimy Nie to działamy zgodnie z naszą umysłową intencją? Czy uzasadniona jest asercja, że Nie może oznaczać Tak?

Językowy aspekt negacji to obszar niezmiernie szeroko eksplorowany. Mówiąc Nie możemy nie tylko udzielać negatywnej odpowiedzi na jakieś pytanie, odmówić zrobienia czegoś czy inicjować dyskusję, ale także wpływać na innych poprzez sugestię lub prośbę. W języku naturalnym partykuła przecząca pełni przede wszystkim funkcje semantyczną, syntaktyczną i stylistyczną. Mając z kolei na uwadze perspektywę psycholingwistyczną czy psychologiczną, rozpatruje się zagadnienia związane z wpływem negacji na przebieg wnioskowania dedukcyjnego (np. Lea i Mulligan, 2002), projektuje się serie interesujących eksperymentów badających proces przetwarzania zanegowanych komunikatów oraz buduje się

hipotetyczne modele wyjaśniające mechanizmy kodowania przeczenia (Deutsch, Kordts-Freudinger, Gawronski i Strack, 2009; Giora, 2006; Giora, Fein, Askenazi i Alkabets-Zlozover, 2007; Kaup, 2001; Kaup i Zwaan, 2003; Margolin i Abrams, 2009; MacDonald i Just, 1989; Mayo, Schul i Burnstein, 2004; Wason, 1965; Zwaan, Stanfield i Yaxley, 2002).

DOTYCHCZASOWA WIEDZA NA TEMAT NEGACJI Z PERSPEKTYWY ROZUMIENIA TEKSTU

Badania na gruncie psycholingwistyki i psychologii poznawczej w głównej mierze koncentrowały się na zgłębieniu wiedzy dotyczącej procesu przetwarzania negacji, kodowania informacji zaprzeczonych oraz oddziaływania negacji zdaniowej na przebieg wnioskowania. Zrealizowane jak dotąd programy badawcze dostarczają nam wstępnych odpowiedzi między innymi na pytania takie, jak: Dlaczego w życiu codziennym posługujemy się zaprzeczonymi zdaniami? Czy pojęcia wyrażane za pomocą operatora negacji są łatwo czy może trudno dostępne poznawczo? Jaka jest zależność między negacją a aktywowanym w umyśle pojęciem? Czy negacja naprawdę może być niesfornym chochlikiem w momencie, gdy sytuacja wymaga od nas wytężonego rozumowania?

Badania ogniskujące swoją uwagę na procesie rozumienia zdań zaprzeczonych wskazują, iż obecność ope-

* Korespondencję dotyczącą artykułu można kierować na adres: Julia Otto, Wydział Psychologii, Szkoła Wyższa Psychologii Społecznej, ul. Chodakowska 19/31, 03-815 Warszawa.
e-mail: julia.otto83@gmail.com

¹ Artykuł został przygotowany w ramach grantu badawczego MNiSW nr N N 106133136.

ratora negacji jest odpowiedzialna za wydłużony czas wykonywania zadania. Efekt ten tłumaczy się większą złożonością wypowiedzi zawierających ową „niefortunną” partykułę oraz utrudnioną dostępnością informacji w reprezentacji określonego komunikatu. Przykładowo Just i Carpenter (1971) wykazali, że uczestnicy eksperymentu, w porównaniu z grupą czytającą stwierdzenia niezaprzeczone, potrzebowali więcej czasu na ewaluację prawdziwości zdania odnoszącego się do wyświetlanego obrazka, kiedy znajdowała się w nim negacja. MacDonald i Just (1989) otrzymali identyczne wyniki potwierdzające hipotezę, że obecność zaprzeczenia w zdaniu przeszkadza w skutecznym wykonywaniu zadań (tak zwane efekty opóźnienia). Wskaźnikami owej trudności jest liczba popełnianych błędów oraz czas oceny prawdziwości i sensowności fraz (badani z grupy przydzielonej do warunku negacji popełniali więcej błędów i wolniej dokonywali oceny). Jednymi z badań opierających się na rezultatach otrzymanych przez MacDonald i Justa (1989) były eksperymenty przeprowadzone przez Lea i Mulligan (2002), w których to sprawdzano, jak obecność negacji wpływa na proces wnioskowania. Bardzo ciekawym rozwiązaniem przyjętym przez autorów było rozróżnienie dwojakiego rodzaju schematów rozumowania: eliminacji typu **albo** oraz eliminacji typu **nie-zarówno** (zob. Maciuszek, 2006). Pierwsza z nich zasadza się na założeniu, że mając do dyspozycji przesłanki *a* **albo** *b* oraz **nie** *a*, otrzymujemy logiczny wniosek dla tego *b*. Drugi rodzaj eliminacji polega na wyciągnięciu konkluzji dlatego **nie** *b*, w przypadku kiedy mamy do czynienia z przesłankami **nie-zarówno** *a* i *b* oraz *a*. Od razu można dostrzec różnicę między tymi schematami – pierwszy prowadzi do wniosku twierdzącego a drugi do negatywnego (zawierającego zaprzeczenie). Opierając się na tymże rozróżnieniu, Lea i Mulligan (2002) chcieli się dowiedzieć, czy do obu rodzajów wniosku można dojść w równie łatwy sposób i czy negacja będzie miała jakikolwiek wpływ nie tyle na pojęcie zawarte w przesłance, co na proces konstruowania zaprzeczonej konkluzji. Seria badań dostarczyła argumentów, iż wnioskowanie „nie-zarówno” zachodzi na bieżąco (*online*) – innymi słowy negacja nie zakłóca procesu wnioskowania.

Do wyników MacDonald i Justa (1989) odwołują się także bezpośrednio w swoich pracach badawczych Kaup (2001) oraz Kaup i Zwaan (2003). Barbara Kaup (2001) starała się powiązać zmienne sytuacyjne z dostępnością zaprzeczonych pojęć. Wprowadziła do swojego paradygmatu badawczego kilka ważnych innowacji. Szczególnie ważne jest założenie istnienia dwojakiego rodzaju reprezentacji, bez których proces rozumienia tekstu czytanego nie miałby większego sensu – reprezentacji lingwistycznej zdania (twierdzeniowej) oraz reprezentacji sytuacji (model sytuacji). Pierwsza z nich oznacza, że jeśli dane słowo zostanie objęte operatorem negacji, to będzie ono mało dostępne. Druga natomiast opiera się na idei, iż model sytuacji odzwierciedla dany kontekst, o którym aktualnie jest mowa (np. w zdaniu) i wobec tego, jeśli mamy do czynienia ze słowem zaprzeczonym, to dany

obiekt – nazwany za pomocą tego słowa – nie ma racji bytu, ponieważ negacja świadczy o jego nieobecności w określonym kontekście. Drugim ważnym spostrzeżeniem poczynionym przez Kaup (2001) jest stwierdzenie, że opisy objęte negacją nie są po prostu zaprzeczonymi pojęciami, ale że odnoszą się albo do aktów tworzenia albo do aktów niszczenia (por. Maciuszek, 2006). Racjonalnym wydaje się to, że skoro wypowiadamy zdanie „Marta upiekła zapiekankę, ale nie ciastka”, to mamy na myśli, iż działanie Marty doprowadziło do stworzenia czegoś (upiekła zapiekankę). W tym kontekście, element zaprzeczony nie istnieje, ponieważ nie został powołany do życia. I odwrotnie, czytając zdanie „Marta wyrzuciła notatki, ale nie gazety”, zaprzeczony element pozostaje obecny w opisywanej przez to zdanie sytuacji.

Ta konkretna obserwacja badaczki stała się przewodnim celem eksperymentu, który sprawdzał wpływ intuicyjnego aktu tworzenia *versus* niszczenia na efekt słowa – próbki (będącego zaprzeczonym bądź niezaprzeczonym rzeczownikiem wyciągniętym z wcześniej prezentowanych zdań), jakie pojawiało się po wyświetleniu zdania. Uczestnikom badania prezentowano na ekranie komputera dwojakiego rodzaju fragmenty (opisujące pewne zdanie): eksperymentalne i wypełniające. Konstrukcja części eksperymentalnej polegała na tym, że po krótkim wprowadzeniu pojawiało się zdanie zawierające negację, przy czym jego treść wskazywała na działania związane z niszczeniem bądź tworzeniem. Następnie osoby badane widziały zdanie zwięźające nieodnoszące się do żadnego z wymienionych wcześniej elementów. Kolejnym krokiem było zaprezentowanie słowa-próbki (zaprzeczony bądź niezaprzeczony rzeczownik z kluczowego zdania wcześniejszego opisu). Zadaniem postawionym przed uczestnikami eksperymentu było podjęcie przez nich jak najszybszej decyzji, czy słowo-próbka zostało wcześniej wymienione w demonstrowanym tekście. Wyniki jednoznacznie wskazywały, iż osoby badane znacznie szybciej udzielały odpowiedzi na niezaprzeczone rzeczowniki niżeli na rzeczowniki zanegowane. Jednak różnice w czasach były istotnie większe tylko w przypadku opisów wyrażających akt tworzenia. Otrzymałoby także istotny efekt główny słowa-próbki w kontekście zdań dotyczących tworzenia czegoś. Odpowiedniego wzorca nie uzyskano dla słów-próbek przy opisach odnoszących się do niszczenia. Taki rezultat świadczy, iż po przeczytaniu opisów wyrażających akt niszczenia, słowa-próbki zaprzeczone stały się bardziej dostępne niżeli w przypadku czytania fragmentów dotyczących tworzenia. Innymi słowy, być może jest tak, że nieobecność zaprzeczonego elementu w kontekście sytuacyjnym potęguje tylko efekt negacyjny, kiedy przyświeca nam cel tworzenia. Gdy odwrócimy ową zależność, widzimy, że realizując (w zamyśle) określony akt niszczenia, dochodzi do walki pomiędzy operatorem negacji a kontekstem sytuacyjnym, co skutkuje osłabieniem efektu słowa-próbki, – czyli model sytuacji zawiera reprezentację zaprzeczonego elementu.

Większość badań (rozpatrujących zmienne sytuacyjne i kontekstualne w odniesieniu do negacji) wskazujących,

iz zaprzeczenie odpowiada za osłabianie dostępności określonych informacji, opierało swą eksplorację najczęściej na zdaniach pojawiających się w izolacji. Taka procedura eksperymentalna ma niestety swoje minusy. Przede wszystkim wyświetlanie pojedynczych zdań jest dalekie od naturalnych warunków, w jakich przebiega proces czytania, a co za tym idzie prezentowanie wyizolowanych znaczeniowo cząstek pozbawia czytelnika kontekstu sytuacyjnego.

Istnieje niewielka liczba badań, które postawiły sobie za cel bliższe przyjrzenie się negacji umiejscowionej w pewnym kontekście. Z prac tych wyłania się kilka ciekawych kwestii. Najbardziej zaskakującym odkryciem okazuje się fakt, że tłumienie będące efektem wystąpienia negacji nie zawsze musi się ujawniać – jest to według badaczy uzależnione w głównej mierze od dyskursu, jaki towarzyszy owemu operatorowi negacji. Kaup i Zwaan (2003), koncentrując się na dalszej, bardziej dogłębnej analizie różnic między reprezentacją lingwistyczną zdania a modelem sytuacyjnym, konstatują, iż nie sama obecność bądź nieobecność operatora negacji pozwala odpowiedzieć na pytanie, jak przebiega proces przetwarzania negacji – ale szerzej – że dopiero umiejscowienie owego istnienia *versus* nieistnienia zanegowanego pojęcia w kontekście pewnej sytuacji umożliwia lepsze rozumienie tego procesu. Innymi słowy, obiekty pozbawione kontekstu sytuacyjnego są trudniej dostępne, a elementy znajdujące się w kontekstualnej rzeczywistości stają się bardziej dostępne – bez względu na to, czy w zdaniu pojawiła się negacja czy też nie. Ponadto, badacze otrzymali interesujące rezultaty odnoszące się do dwóch wymienionych wcześniej reprezentacji. Przeprowadzili oni odrębne badania, gdzie pierwsze eksplorowało obszar reprezentacji lingwistycznej, a drugie model sytuacyjny. W każdym z eksperymentów wykorzystano tak zwane czasy opóźnienia (500 ms i 1500 ms), po których pojawiała się słowo-próbka. Kaup i Zwaan (2003) postawili hipotezę, że w procesie rozumienia to reprezentacje lingwistyczne zdania mają pierwszeństwo przed modelem sytuacyjnym. Przewidywali (przyjmując zróżnicowane czasy opóźnienia, krótszy i dłuższy, wyświetlania słowa-próbki), że po krótkim okresie opóźnienia oddziaływanie partykuły przeczącej będzie silniejsze niżeli w przypadku opóźnienia długiego a wpływ kontekstu sytuacyjnego powinien być słabszy po krótszym niż po długim opóźnieniu. Oczekiwania badaczy potwierdziły się jednak jedynie wtedy, kiedy analizy wyników przeprowadzano odrębnie.

Doniosłą rolę kontekstu w odniesieniu do problematyki negacji podkreśla także Giora i jej współpracownicy (2007). W swoich badaniach skoncentrowali się oni na przetestowaniu efektów wczesnego (poprzedzającego) i późniejszego (następującego) kontekstu. Wnioski wyciągnięte przez autorów mówią, iż w obecności specyficznej kontekstualnej informacji odbiorcy komunikatu są bardziej uwrażliwieni na globalne aspekty dyskursu niżeli na lokalny sygnał, jakim jest sama „czysta” negacja.

Bardziej współczesna linia badań, eksplorujących obszar negacji, ogniskuje obecnie swoją uwagę na kwe-

stiach takich jak na przykład automatyczność *versus* nieautomatyczność procesu przetwarzania negacji (Deutsch, Korhds-Freundinger, Gawronski i Strack, 2009). Deutsch i współpracownicy w serii pomysłowych eksperymentów udowodnili, że przeczenia mogą być przetwarzane w sposób niezwykle szybki i nieintencjonalny (eksperymenty 1 i 2). Ponadto, badacze wykazali, iż w sytuacji obciążenia poznawczego (eksperyment 3 – osoby badane musiały zapamiętać ośmiocyfrowy numer) wpływ negacji zdaniowych na efekty afektywnego torowania nie ujawnia się. Generalna konkluzja wypływająca z badań Deutsch i in. (2009) brzmi: Negacje mogą być przetwarzane szybko, sprawnie i nieintencjonalnie – jednak proces ten jest bezpośrednio uzależniony od zasobów pamięci operacyjnej.

ROLA NEGACJI W POWSTAWANIU I TŁUMIENIU STEREOTYPOWYCH ASOCJACJI

Interesujące powiązanie problematyki negacji i stereotypizacji jest dobrze odzwierciedlone w badaniu Blair i Banaji (1996). Wyniki eksperymentu pokazują, iż osoby badane, które spodziewały się otrzymać informacje zgodne z posiadającym przez nich stereotypem, wykazywały typową automatyczną aktywizację stereotypowej myśli. Z kolei uczestnicy spodziewający się nadejścia informacji niezgodnych z posiadającym stereotypem byli zdolni do zahamowania stereotypowej aktywizacji. Wytlumaczenie powyższych rezultatów można odnieść bezpośrednio do problematyki negacji. Mianowicie, słusznym wydaje się dostrzeżenie paraleli między tym, co jest zgodne *versus* niezgodne z posiadającym stereotypem, a tym co nie stanowi *versus* stanowi negację stereotypowych asocjacji. Zakładając, że mamy do czynienia z informacjami niezgodnymi z naszymi uprzedzeniami – możemy przyjąć – iż negacja sama w sobie indukuje ową niezgodność. Stąd też, prawdopodobna wydaje się hipoteza, iż na mocy zastosowania zaprzeczonej stereotypowej myśli, jesteśmy w stanie zapanować nad swoimi uprzedzeniami, czy też zapobiec aktywacji stereotypu.

W celu ukazania bezpośrednich zależności między zastosowaniem operatora negacji a aktywacją stereotypowych asocjacji, niniejszy artykuł przywołuje trzy intrygujące programy badawcze, mające ważne znaczenie aplikacyjne dla problematyki redukcji uprzedzeń i stereotypów. Seria badań prowadzonych przez Kawakami, Dovidio, Moll, Hermsen i Russin (2000) doprowadziła do odkrycia, że intensywny trening negacji, polegający na udzielaniu niestereotypowych odpowiedzi, jest w stanie zredukować uprzednio zaktywowany stereotyp. W jednym z badań tychże autorów, uczestnikom prezentowano zdjęcia białych i afroamerykańskich twarzy, od razu w połączeniu z cechami stereotypowo z nimi powiązany. Zadaniem osób badanych było udzielanie odpowiedzi NIE (za pomocą odpowiedniego przycisku na klawiaturze) za każdym razem, kiedy na ekranie ujrzeli kombinację cechy kongruentnej (zgodnej) ze stereotypem (kombinację taką oznaczała np. afroamerykańska twarz i odpowiadające jej słowo generujące stereotypowe skoja-

zenie z nią związane), oraz odpowiedzi TAK – zawsze, gdy zobaczyli na monitorze kombinację niekongruentnej cechy (niezgodnej) ze stereotypem (np. afroamerykańska twarz w połączeniu ze słowem określającym stereotypową cechę osoby Białej). Po treningu, uczestnicy eksperymentu brali udział w torowanym zadaniu Stroopa – *priming Stroop task* (Kawakami, Dion i Dovidio, 1999), oceniającym stopień automatycznej aktywacji stereotypowych skojarzeń. Otrzymane wyniki ujawniły istotny efekt główny treningu, polegający na tym, że stopień automatycznej aktywacji stereotypu był znacząco niższy w posttestie. Co ciekawe, redukcja poziomu aktywacji stereotypowych skojarzeń była nadal obecna w 24 godziny po treningu – co dostarczyło autorom jednoznacznych dowodów, iż taki trening skutkuje efektami przedłużonymi w czasie.

Mimo, iż odkrycie Kawakami i współpracowników (2000) zostało niejednokrotnie potwierdzone, to jednak specyficzny mechanizm prowadzący do znaczącej redukcji automatycznej aktywacji stereotypu jest wciąż niejasny. Kawakami i in. (2000) zaproponowali trzy możliwe mechanizmy tłumaczące otrzymane przez nich wyniki: 1) Pierwszy mechanizm, przypominający działania automotywacyjne (Bargh, 1997), może być związany z tym, że zadanie treningowe mogło sprzyjać utworzeniu automatycznego celu, jakim było udzielanie bezbłędnych i niestereotypowych odpowiedzi; 2) Drugi prawdopodobny mechanizm tłumaczący rezultaty Kawakami i in. (2000) może polegać na tym, iż permanentne udzielanie odpowiedzi NIE na informacje zgodne z uaktywnionym stereotypem mogło osłabić siłę stereotypowych asocjacji w pamięci; 3) Po trzecie, uczestnicy eksperymentu, podczas udzielania odpowiedzi TAK na informacje niezgodne ze stereotypem, mogli nabywać czy też konstruować nowe skojarzenia niestereotypowe.

W odpowiedzi na artykuł Kawakami i in. (2000) zespół badawczy pod kierunkiem Gawronskiego (Gawronski, Deutsch, Mbirkou, Seibt i Strack, 2008) opublikował polemizującą publikację, w której trzonową konkluzją było stwierdzenie, iż to nie trening negacji stereotypowych skojarzeń, ale trening afirmacji niestereotypowych asocjacji jest skuteczny w tłumieniu niechcianych myśli. Gawronski i in. (2008) przeprowadzili dwa eksperymenty, podczas których badani brali udział w dwojakiego rodzaju treningu (albo w jednym albo w drugim; a) trening negacji informacji zgodnej (kongruentnej) ze stereotypem albo b) trening afirmacji informacji niezgodnej (niekongruentnej) ze stereotypem). W obu przypadkach osobom badanym prezentowano treści spójne i niespójne ze stereotypem. Połowę uczestników poproszono, aby odpowiadali NIE w momencie styczności z informacją zgodną z aktywowanym stereotypem i by jednocześnie nie reagowali na komunikat niezgodny. Pozostała połowa miała natomiast odpowiadać TAK na informację niezgodną ze stereotypem bądź nie odzywać się, kiedy wyświetlana treść była z nim zgodna. Natychmiast po treningu mierzono poziom aktywacji stereotypu (eksperyment 1) albo stopień automatyczności ewaluacji (eksperyment

2). Eksperyment 1 testował efekty treningu w kontekście stereotypów płciowych; Eksperyment 2 – testował z kolei efekty automatycznej oceny w kontekście zadania kategoryzacji (twarze białe i afroamerykańskie). Zgodnie z przewidywaniami badaczy, trening afirmacyjny doprowadził do istotnej redukcji automatycznej aktywacji stereotypów płciowych, podczas gdy trening negacji przyczynił się do osiągnięcia odwrotnych rezultatów. Ponadto, wyniki uzyskane w eksperymencie drugim pokazują, że trening afirmacyjny pozytywnych treści niestereotypowych skutecznie redukuje automatyczne negatywne ewaluacje. Z kolei trening negacji negatywnych treści odnoszących się do stereotypu uwydatnia jeszcze bardziej automatyczność dokonywania ocen negatywnych.

Na koniec naszych rozważań na temat roli negacji w kontekście problematyki stereotypów, warto zwrócić uwagę, iż większość badań w tym nurcie kładła w głównej mierze nacisk na poszukiwanie odpowiedzi na pytanie, w jaki sposób zachodzi przetwarzanie negacji. Niedoceniony pozostał natomiast obszar eksploracji zagadnienia, kiedy bądź w jakich warunkach ten proces zachodzi. Beukeboom, Finkenauer i Wigboldus (2010) w swych najświeższych badaniach starali się lepiej poznać mechanizm negacji. Założyli oni, że ludzie częściej posługują się sformułowaniami zaprzeczonymi, kiedy mają opisywać sytuację bądź zachowania niezgodne z aktywowanym stereotypem, a rzadziej – w momencie, gdy określona postawa jest zgodna ze stereotypowym myśleniem. Chcąc przetestować powyższą hipotezę, badacze zaprojektowali cztery eksperymenty, których przewodnim celem było zweryfikowanie pytania, czy stereotypowe oczekiwania jednostki mają wpływ na posługiwanie się pojęciami zaprzeczonymi oraz czy operator negacji jest w związku z tym odpowiedzialny za przekazywanie w kodzie językowym tych stereotypowych nastawień. Wyniki okazały się zbieżne z przewidywaniami. Ujawniły one, że uczestnicy badania w większym stopniu preferowali posługiwanie się negacjami niżeli zdaniem twierdzącymi w sytuacji, kiedy dokonywali opisu zachowania niezgodnego z aktywowanym wcześniej stereotypem. Konkluzje Beukeboom i in. (2010) dotyczące roli zaprzeczenia sprowadzają się do jednego stwierdzenia – że negacja jest źródłem indukującym swoistego rodzaju nastawienie, poprzez które ludzie komunikują innym swoje stereotypowe oczekiwania. Warto w tym miejscu zauważyć, iż podobne przesłanie wynika z pracy Wasona (1965), który wyrażał przekonanie, że negacja jest używana najczęściej wtedy, gdy jednostka znajduje się w sytuacji niezgodnej z wcześniej postawionymi względem niej oczekiwaniami. Bez odpowiedzi pozostaje jednak pytanie, czy takie ukierunkowane stosowanie negacji przez nadawcę ma wpływ na to, jakie wnioski wyciąga odbiorca z otrzymanych komunikatów? Dopiero czwarty eksperyment ujawnił, że posługiwanie się różnymi formami negacji nie pozostaje bez echa. Używając zaprzeczonych sformułowań, należy się bowiem liczyć z komunikacyjnymi konsekwencjami odczuwalnymi zarówno dla nadawcy jak i odbiorcy komunikatu.

KONKLUZJE

Problematyka negacji jest niezwykle osobliwym i frapującym obszarem badawczym, mogącym w pierwszej chwili odstraszać swoją złożonością. Bezspornie wymaga ona od umysłu badacza otwarcia się na dokonywanie niezrędko skomplikowanych rozróżnień opartych o prawa logiki, filozofii, językoznawstwa czy psycholingwistyki. Intrygujący jest rozwój programów badawczych dotyczących przetwarzania pojęć zaprzeczonych w kontekście powstawania i tłumienia stereotypów. Jak wskazują pewne wyniki eksperymentów negacja może być formą wyrażania niezgodności wobec wzbudzonych stereotypowych przekonań. Inne badania przekonują nas z kolei, że nie wystarczy wypowiedzenie magicznego słówka Nie, by zahamować aktywację stereotypowych asocjacji. Wręcz przeciwnie – badacze namawiają do głośnego mówienia. Tak myślom niezgodnym z istniejącym stereotypem.

LITERATURA

- Bargh, J. (1997). The automaticity of everyday life. W: R. Wyer (red.), *Advances in social cognition* (t. 10, s. 1–61). Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Beukeboom, C.J., Finkenauer, C.I., Wigboldus, D.H.J. (2010). The negation bias: when negations signal stereotypic expectancies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 99, 6, 978–992.
- Blair, I.V., Banaji, M. (1996). Automatic and controlled processes in stereotype priming. *Journal of personality and Social Psychology*, 70, 1142–1163.
- Deutsch, R., Kordts-Freudinger, R., Gawronski, B., Strack, F. (2009). Fast and fragile. A new look at the automaticity of negation processing. *Experimental Psychology*, 56, 6, 434–446.
- Fiske, S.T. (2004). Intent and ordinary bias: Unintended thought and social motivation create casual prejudice. *Social Justice Research*, 17, 117–127.
- Gawronski, B., Deutsch, R., Mbirkou, S., Seibt, B., Strack, F. (2008). When „Just say no” is not enough: Affirmation versus negation training and the reduction of automatic stereotype activation. *Journal of Experimental Social Psychology*, 44, 2, 370–377.
- Giora, R. (2006). Anything negatives can do affirmatives can do just well, except for some metaphors. *Journal of Pragmatics*, 38, 981–1014.
- Giora, R., Fein, O., Aschkenazi, K., Alkabetz-Zlozover, I. (2007). Negation in context: A functional approach to suppression. *Discourse Processes*, 43, 2, 153–172.
- Just, M.A., Carpenter, P.A. (1971). Comprehension of negation with quantification. *Journal of Verbal Learning Behavior*, 10, 244–253.
- Kaup, B. (2001). Negation and its impact on the accessibility of text information. *Memory and Cognition*, 29, 960–967.
- Kaup, B., Zwaan, R.A. (2003). Effects of negation and situational presence on the accessibility of text information. *Journal of Experimental Psychology: Learning, Memory and Cognition*, 29, 439–446.
- Kawakami, K., Dion, K.L., Dovidio, J.F. (1999). Implicit stereotyping and prejudice and the primes Stroop task. *Swiss Journal of Psychology*, 58, 4, 241–250.
- Kawakami, K., Dovidio, J.F., Moll, J., Hermsen, S., Russin, A. (2000). Just say no (to stereotyping). Effects of training in the negation of stereotypic associations on stereotype activation. *Journal of Personality and Social Psychology*, 5, 871–888.
- Lea, R.B., Mulligan, E.J. (2002). The effect of negation on deductive inferences. *Journal of Experimental Psychology*, 28, 303–317.
- MacDonald, M.C., Just, M.A. (1989). Changes in activation levels with negation. *Journal of Experimental Psychology*, 15, 633–642.
- Maciuszek, J. (2006). *Negacja w języku i komunikacji. O przetwarzaniu negacji w kontekście opisu cech ludzi*. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego.
- Margolin, S.J., Abrams, L. (2009). Not may not be too difficult: The effects of negation on older adults sentence comprehension. *Educational Gerontology*, 35, 306–320.
- Mayo, R., Schul, Y., Burnstein, E. (2004). “I am not guilty” vs “I am innocent”: Successful negation may depend on the schema used for its encoding. *Journal of Experimental Psychology*, 40, 433–449.
- Wason, P.C. (1965). The context of plausible denial. *Journal of verbal Learning and verbal behavior*, 4, 7–11.
- Zwaan, R.A., Stanfield, R.A., Yaxley, R.H. (2002). Language comprehenders mentally represent the shapes of object. *Psychological Science*, 13, 168–171.